

Charczuk, Wiesław

Działalność konspiracyjna Obozu Narodowego w Siedlcach w okresie okupacji hitlerowskiej (139-1944)

Szkice Podlaskie 16, 139-149

2008

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wiesław Charczuk
Akademia Podlaska w Siedlcach

*Działalność konspiracyjna Obozu Narodowego w Siedlcach
w okresie okupacji hitlerowskiej (1939-1944)*

W okresie międzywojennym Siedlce stanowiły ważny ośrodek życia politycznego Stronnictwa Narodowego. Miało to duży wpływ na funkcjonowanie struktur Obozu Narodowego i jego siły zbrojnej Narodowej Organizacji Wojskowej i Narodowych Sił Zbrojnych w okresie okupacji hitlerowskiej. W pierwszych dniach września 1939 r. na zebraniu Komitetu Głównego SN w Warszawie, podjęto decyzję o konsolidacji narodu w walce z najeźdźcą hitlerowskim¹.

Uchwałę podjętą na zebraniu KG SN w formie odezwy, zaczęto wcielać w życie w okręgach stronnictwa w terenie m.in. w regionie siedleckim. Narodowcy siedleccy z ramienia SN przystąpili do szukania porozumienia z innymi grupami, m.in. ONR, które było ideologicznie bliskie SN. Tajne kierownictwo Organizacji Polskiej, w październiku 1939 r. powołało do życia własną siłę zbrojną w postaci Związku Jaszczurczego. W odezwie wzywano Narodowców do tworzenia sieci konspiracyjnej i stworzenia własnej samodzielnej organizacji wojskowej oraz o powołaniu organu prasowego².

Pod koniec 1939 r. Narodowcy w Warszawie zaczęli wydawać pismo centralne „Szaniec”, które na początku 1940 r. było rozprowadzane wśród członków konspiracyjnego SN w Siedlcach. Prasę konspiracyjną „Szaniec” dla członków i sympatyków SN i ZJ przywoził z Warszawy Michał Michalik. Sam będąc członkiem ZJ pracował na PKP jako maszynista i przewoził paczki z prasą ukryte w stercie węgla znajdującego się w parowozie. Prasa trafiała do punktów kolportażowych, które mieściły się w Siedlcach: przy ul. Katedralnej 1 oraz w zakładzie fotograficznym Franciszka Krasiejki „Foto - Solis”³. Stąd prasa była rozdzielana w teren.

Kolportażem prasy zajmowały się członkinie ZJ Danuta Michalikówna „Danka” i jej siostra Maria, która jednocześnie była łączniczką.

---

¹ W. Jaworski, *Stronnictwo Narodowe w czasie wojny 1939-1945*, maszynopis, Materiały i Dokumenty Wojskowego Instytutu Historycznego (obecnie Zbiory Specjalne Wojskowego Biura Badań Historycznych), sygn. III/68/4, k. 14.

² W. Jaworski, dz. cyt., s. 6-7.

³ Tenże.

Ponadto prasę kolportowały na terenie Siedlec studentki: Wojciecha Buraczyńska i Z. Pawłowska⁴.

Warto podkreślić, że Siedlce stanowiły prężny ośrodek ZJ – siły zbrojnej ONR. Tutaj znajdowała się siedziba dowództwa ZJ z dowódcą ppor. rez. mgr Stanisławem Olearskim, jego zastępcą był inż. leśnik Tadeusz Polak „Kobra”. Do ścisłego grona siedleckiego ZJ należał adwokat Henryk Świnarski oraz ks. Eugeniusz Moczulski „NON”⁵. Ponadto aktywną działalność w początkowym okresie działalności w siedleckiej strukturze ZJ przejawiał Jerzy Urban.

Początkowo działalność ZJ koncentrowała się na rozbudowie konspiracyjnych struktur na terenie miasta Siedlce. Zebrania osób zaangażowanych w rozbudowę struktur wojskowych ZJ odbywały się w domu państwa Nowakowskich przy ul. Piłsudskiego. Stefania Nowakowska „Stefa” pełniła funkcję łączniczki dowództwa siedleckiego ZJ, natomiast Czesław Janecki „Adam” utrzymywał łączność z Warszawą i zaopatrywał siedleckie środowisko w prasę, a jednocześnie był dowódcą niewielkiego patrolu dywersyjnego. Tuż przed połączeniem się NOW z ZJ, Komendantem Powiatowym ZJ w Siedlcach został Jerzy Iciaszek. Natomiast pieczę polityczną nad ZJ w Siedlcach sprawował Bernard Bucholc „Wiktor”⁶.

Siedlce stanowiły centrum pionu politycznego i wojskowego Obozu Narodowego na płd. Podlasia. Tutaj znajdowała się siedziba Prezesa Okręgu SN „Podlasie” Zygmunta Chrzanowskiego. Natomiast prezesem SN na miasto Siedlce był Czesław Dmowski, który pełnił funkcję do momentu aresztowania go przez Niemców w 1942 r. Po jego aresztowaniu funkcję objął wysiedlony z poznańskiego, członek SN Marek Biernacki „Marek” – z zawodu dziennikarz z Poznania. Warto nadmienić, że Marek Biernacki był jednocześnie żołnierzem NOW i Komendantem Powiatowym NOW Siedlce⁷. W komendzie NOW Siedlce aktywnie działał Apolinary Świdorski – naczelnik siedleckiego więzienia⁸. W 1942 r. Narodowa Organizacja Wojskowa w Siedlcach liczyła 30 żołnierzy⁹.

W wyniku tarć na linii ZWZ-AK, a NOW i włączenia struktur NOW w ramy ZWZ-AK doszło w Siedlcach w czerwcu 1942 r. do powołania

⁴ P. Matusak, *Siedlce 1939-1944*, [w:] *Siedlce 1448-1995*, red. E. Kospath-Pawłowski, Siedlce 1996, s. 136.

⁵ W. Charczuk, *Formacje zbrojne Obozu Narodowego na południowym Podlasiu w latach 1939-1947*, Siedlce 2003, s. 56 i nast.

⁶ M. Krasuski, *Zarys historii XII KO NSZ* – maszynopis, zb. własne autora.

⁷ M. Krasuski, dz. cyt., s. 7.

⁸ Meldunek okresowy szefa wywiadu okręgu XII do szefa wywiadu Dowództwa NSZ za okres: 4-18 października 1943 r., Archiwum Akt Nowych, sygn. 207/20, k. 43-43a

⁹ W. Charczuk, dz. cyt., s. 64.

nowej Komendy NOW-ZJ, która była przeciwna włączeniu swoich oddziałów w struktury Armii Krajowej, w ten sposób sprzeciwiając się wykonaniu rozkazu NW gen. W. Sikorskiego z 15 sierpnia 1942 r. o podporządkowaniu organizacji wojskowych i służb pomocniczych dowódcy AK¹⁰. Za wcieleniem siedleckiej struktury NOW w ramy ZWZ-AK opowiedział się dotychczasowy prezes konspiracyjnego SN Zygmunt Chrzanowski, ks. Jan Niedziałek i aptekarz siedlecki Albin Szczuka, którego apteka znajdowała się na ul. Piękną 17 (obecnie Pułaskiego) – aktywny członek konspiracyjnego SN w Siedlcach¹¹.

Nowym prezesem rozłamowego SN jesienią 1942 r. został nauczyciel, polonista, dyrektor tajnych kompletów w Gimnazjum im. Hetmana Stanisława Żółkiewskiego w Siedlcach Bernard Bucholc „Wiktor”¹².

Po rozłamie w 1942 r. w Siedlcach Komendantem NOW-ZJ został Marek Biernacki vel Perna. Rozłamowców poparli przede wszystkim młodzi żołnierze i oficerowie. Dzięki zaangażowaniu Zdzisławy Rybakow „Górska” i Janiny Bujalskiej „Czarna Janeczka” w Siedlcach nowej komendzie podporządkowano punkty kolportażowe.

Bazę społeczną NOW w Siedlcach stanowili średniozamożni chłopci, młodzież gimnazjalna, studenci, nauczyciele, księża, mieszkańcy wysiedleni z ziem polskich (szczególnie z Wielkopolski), które na podstawie rozporządzenia Hitlera z 8 października 1939 r¹³. zostały włączone do III Rzeszy.

Oprócz tradycyjnych środowisk bazę społeczną siedleckich endeków stanowiły środowiska, którym był odległy program obozu narodowego, np. grupom osób, które reprezentowały handel, rzemiosło czy ogrodników. Rzemieślników w Siedlcach, w strukturach SN reprezentował Zygmunt Oleśniewicz – właściciel warsztatu mechanicznego, handlowców Władysław Wyczółkowski, natomiast ogrodników Leopold Czarnocki¹⁴.

Grupy te dla endeków na terenie Siedlec angażował Szczepan Piszczek „Hubert”, Bernard Bucholc i Michał Gniot – komendant Okręgu NSZ „Podlasie”¹⁵.

W myśl założeń podstawowym działaniem NOW była akcja propagandowa, za którą był odpowiedzialny na terenie Siedlec ks. Jan Nie-

¹⁰ *Armia Krajowa w Dokumentach 1939-1945, czerwiec 1941- kwiecień 1943*, t. II, Wrocław 1990, s. 295-296.

¹¹ W. Charczuk, dz. cyt., s. 69.

¹² M. Krasuski, dz. cyt.

¹³ *Polski Czyn Zbrojny w II wojnie światowej. Polski ruch oporu 1939-1945*, red. B. Kobuszewski, P. Matusak, T. Rawski, Warszawa 1988, t. III, s. 34.

¹⁴ Tamże, s. 5 i nast.

¹⁵ M. Krasuski, *Zarys historii XII Okręgu Narodowych Sił Zbrojnych na Podlasiu*, [w:] *Narodowe Siły Zbrojne na Podlasiu*, red. M. Bechta, L. Żebrowski, t. I, Siedlce 1997, s. 45.

działek oraz kolportaż prasy konspiracyjnej, którą rozprowadzano z punktów kolportażowych znajdujących się w sklepie przy ul. Kilińskiego, w mieszkaniu Zdzisławy Rybakow przy ul. Piłsudskiego, w punkcie kolportażowym przy ul. Józefa Piłsudskiego, w Spółdzielni Ogrodniczo-Pszczelarskiej przy ul 1 maja i w mieszkaniu członka SN Władysława Maciejczyka przy ul. Sekulskiej¹⁶.

Kolportażem prasy centralnej „Szaniec” i „Walka” zajmowały się kobiety z Powstańczej Służby Kobiet: Janina Bujaska, Irena Piekutówna „Irka” i Aniela Rybakow¹⁷.

Na rozkaz komendanta Michała Gnioła podjęto decyzję o zorganizowaniu wydania własnego pisma konspiracyjnego. W Siedlcach pracą wydawniczą kierował komendant siedleckiego powiatu NOW Marek Biernacki, który nadał tytuł pisma „Przełom”. W prace wydawnicze zaangażowali się Józef Posiadała „Strąk”, Marian Krasuski, Alina Tymoszek, Franciszek Piszczek, Stanisław Podgórski „Kurpiel”, Wojciech Woszczerowicz. Materiał do pisma czerpano z nasłuchu radiowego, który prowadzono w mieszkaniu Anny Głuchowskiej. Oprawą techniczną nasłuchu zajmował się Jerzy Iciaszek, tam u niego w domu mieściła się również redakcja pisma przy ul Jana Kochanowskiego¹⁸. Pierwszy numer „Przełomu” ukazał się 1 kwietnia 1943 r., który został wydrukowany w mieszkaniu Bernarda Bucholca „Wiktor” przy ul. Cmentarnej¹⁹.

Poza działalnością propagandową NOW-ZJ w Siedlcach, prowadzono szkolenie sanitarne dla dziewcząt w zakresie pomocy rannym w ramach Pomocniczej Służby Kobiet. Do najaktywniejszych siedlczanek, które przeszły szkolenie należały: Janina Bujaska „Czarna”, Irena Piekut „Czarna Irka”, „Regina Paplińska „Rena”, Irena Olczak „Irma”, Jadwiga Szacznajder „Gaga”, Aniela Rybakow „Maruda”, Krystyna Wołoch „Krystynka”, Sabina Wołoch „Sabcia”, Jadwiga Tarkowska „Jadźka”, Władysława Adamczak „Włada”, Halina Iciaszek „Hala”, Barbara Iwanowska „Szara”, Irena Plichta-Wujec i wiele innych²⁰.

Pieczę nad PSK NOW-ZJ w Siedlcach sprawowała Zdzisława Rybakow, natomiast ze strony medycznej odpowiedzialny za przygotowanie

¹⁶ Tamże.

¹⁷ W. Charczuk, dz. cyt., s. 76.

¹⁸ Tamże, s. 114.

¹⁹ M. Krasuski – relacja w posiadaniu Autora; W. Charczuk, *Prasa konspiracyjna Obozu Narodowego na Podlasiu w latach 1939-1947*, [w:] *Wojsko i kultura w dziejach Polski i Europy*, red. R. Dmowski, J. Gmitruk, G. Korneć, W. Włodarkiewicz, Warszawa-Siedlce 2006, s. 455.

²⁰ W. Charczuk, *Formacje zbrojne...*, s. 83.

sanitarne dziewcząt był Zdzisław Szewczyk – student IV roku medycyny, późniejszy sławny siedlecki lekarz ginekolog²¹.

Siedleckie struktury NOW-ZJ zasilali młodzież z Gimnazjum im. Hetmana Stanisława Żółkiewskiego. Z rozkazu KO NOW-ZJ zaprzysiężenia w szeregi NOW dowódcy nowego oddziału Tadeusza Jaworowskiego „Jata” dokonał Ferdynand Kosiba „Semko” – prof. historii tajnych kompletów gimnazjalnych w Żółkiewskim. Po zaprzysiężeniu T. Jaworowski rozpoczął wśród kolegów werbunek do oddziału. Werbunek rozpoczęto latem 1942 r. Do oddziału zostali zaprzysiężeni: Stanisław Okniński „Zych”, Mieczysław Rejenciak „Konrad”, Jerzy Papliński, Tadeusz Zieleniewski „Zgraja”, Józef Lipiński, Lech Przyborowski, Jacek Zgaiński „Pias”, Julian Myrcha, Tadeusz Moniuszko, Zdzisław Szpakowski, Stanisław Uziak, Alfred Kenitz, tworząc kompanię uczniowską tzw. „Młodzieżówkę” NOW-ZJ, która w marcu 1944 r. została włączona w struktury XII KO NSZ „Podlasie”. Szkoleniem wojskowym gimnazjalistów z Żółkiewskiego zajmowali się: Jan Jaworowski „Maryśka”, Edmund Tack vel Jasiński i Witold Księżopolski „Jastrząb”²².

W strukturach siedleckiej „Młodzieżówki” aktywnie działali: Zenon Izdebski „Rusta”, Tadeusz Nikłowicz „Tarcza”, Jerzy Pogonowski, Wadasowie mieszkający przy ul. Sekulskiej, Andrzej Pawlikowski „Fiuła”, Jerzy Patyra, Henryk Tomczyk, Stefan Romaniuk, Zbigniew Szczuka – syn aptekarza Albina Szczuki, Zdzisław Szpakowski²³.

Kompania dzieliła się na cztery plutony, a plutony na drużyny. Siedlecka młodzieżówka wydawała swoje pismo „Młody Polak”. Pierwszy nr ukazał się w październiku 1943 r. Był to dwutygodnik wydawany w nakładzie 150 egz. Pismo drukowano w mieszkaniu braci Juliana i Henryka Myrchów oraz u Mieczysława Rejenciaka²⁴. Stroną redakcyjną pisma i pisanem artykułów zajmowali się: Tomasz Skup – siedlecki adwokat i Tadeusz Jaworowski²⁵.

W 1942 r. komenda siedleckiej NOW podlegała KO Michałowi Gniotowi „Wrzos” i stanowiła zaczątek do powstania NSZ.

²¹ Informacja udzielona Autorowi przez Zygmunta Goławskiego w dniu 25 XI 1998 r. Informację tę potwierdza też M. Krasuski w *Zarys historii XII Okręgu Narodowych Sił Zbrojnych na Podlasiu*, [w:] *Narodowe Siły Zbrojne na Podlasiu*, red. M. Bechta, L. Żebrowski, tom I, Siedlce 1997, s. 46.

²² W. Charczuk, *Formacje zbrojne...*, s. 138.

²³ „Najpierw popili sobie w urzędzie...” – ze Zdzisławem Szpakowskim i Edmundem Królikiem rozmawia dr hab. Jan Żaryn, „Biuletyn IPN” nr 12-1/ 2003-2004.

²⁴ T. Jaworski „Jata”, *Moje wspomnienia o Młodzieżówce NSZ-AK*, Zakopane, lipiec 1993, zbiory własne Zygmunta Goławskiego.

²⁵ W. Charczuk, *Prasa konspiracyjna Obozu Narodowego...*, [w:] *Wojsko i kultura...*, s. 457.

Powołanie NSZ

Rozkaz o powołaniu NSZ w kraju wydał płk Ignacy Oziewicz 20 września 1942 r. W Siedlcach powołano komendę NSZ dopiero w maju 1943 r., kiedy to KG NSZ płk Ignacy Oziewicz „Czesław” mianował Komendantem Okręgu podlaskiego mjr Stanisława Miodońskiego „Sokół”. Doszło do sporów kompetencyjnych między nowym komendantem, a dotychczasowym czyli Michałem Gniotem. Po wystaniu meldunku przez Stanisława Miodońskiego do KG NSZ w Warszawie, rozkazem KG Oziewicza, Michał Gniot został przeniesiony do Warszawy²⁶. Nowy komendant doprowadził do zespolenia NOW ze ZJ, tworząc komendę Narodowych Sił Zbrojnych. Siedlce miasto i powiat siedlecki weszły w skład nowej komendy XII KO NSZ „Podlasie”. Komendantem NSZ w Siedlcach został mjr Wiktor Chyliński „Lis”, który pełnił funkcję do marca 1944 r., a jego zastępcą był Jan Klencner „Zawisza”²⁷. Kapelanem siedleckich żołnierzy NSZ był od 1943 r. ks. Michał Władysław Pióro²⁸.

Miasto Siedlce wraz z powiatem siedleckim zajmowały istotne miejsce w strukturze XII Komendy Okręgu NSZ „Podlasie”. Liczba żołnierzy tworzącą strukturę liniową Komendy Powiatowej Siedlce NSZ wynosiła ok. 1000 ludzi. Na terenie powiatu siedleckiego zorganizowano zawiązki 6 batalionów piechoty NSZ²⁹.

Natomiast liczba członków zaangażowanych w konspirację wojskową, na terenie powiatu siedleckiego wahała się w granicach ok. 2000 ludzi³⁰.

Istotnym elementem siedleckich oddziałów o proveniencji narodowej było uzbrojenie. Wiadomo jaki „głód” broni odczuwało podziemie. Zdarzały się sekcje, drużyny, a nawet całe plutony prawie nieuzbrojone. Broń pochodziła z różnych źródeł. Znaczna część broni pochodziła z pobojoisk wrześniowych 1939 r. rozrzuconych na Podlasiu, część z akcji rozbrojeniowych i oczywiście zakupów. Broń sprzedawali przede wszystkim zdemoralizowani wojną, szczególnie powracający z frontu wschodniego żołnierze niemieccy, węgierscy, żołnierze Ostle-

²⁶ W. Charczuk, *Formacje zbrojne...*, s. 83.

²⁷ Tamże, s. 85.

²⁸ L. Kuśmierczyk, L. Meresta, *Kapelani Narodowych Sił Zbrojnych w latach 1939-1944 ze szczególnym uwzględnieniem Lubelszczyzny*, Warszawa 2000, s. 60; L. Sawicki, *Duszpasterstwo Narodowych Sił Zbrojnych w XII Okręgu NSZ*, [w:] *Narodowe Siły Zbrojne na Podlasiu...*, s. 224-245.

²⁹ W. Charczuk, *Formacje zbrojne...*, s. 95; Protokół przesłuchania Jana Klencnera „Zawisza”, WUBP w Warszawie, dn. 21 VII 1952 r., Archiwum Związku Żołnierzy Narodowych Sił Zbrojnych w Siedlcach.

³⁰ Dane szacunkowe Autora.

gion i włoscy (przeważnie skradzioną kolegom z jednostki) lub wymieniali na kosztowności, czy wódkę. Za broń krótką (pistolet, rewolwer) płacono 1000 złotych, za pistolet maszynowy od 2000 do 3000 złotych. Dla przykładu pensja miesięczna urzędnika wynosiła około 250-350 złotych³¹.

Niektórzy siedleccy żołnierze NSZ byli uzbrojeni w pistolety Parabellum, Vis, FN, rewolwery i broń długą kb „Mauser”, km MG 34 lub 42, pm „Błyskawica” i pm Bergman³².

Ważną rolę w Komendzie NSZ Siedlce odgrywał wywiad. Informatorów rozmieszczano w Urzędach Skarbowych, na poczcie, PKP, w policji granatowej, więzieniu siedleckim i bankach. Za pion Informacji i Propagandy NOW a potem NSZ na terenie miasta Siedlce odpowiedzialny był Wacław Lauferski „Bohdan”, którego przełożonym był kierownik niemieckiego Urzędu Skarbowego w Siedlcach Barszczak. Do pracy w wywiadzie werbowano przede wszystkim pracowników PKP, np. oddział II KO NSZ miał swoją komórkę wywiadowczą na kolei w Siedlcach. Wywiadem na kolei zajmował się Henryk Matlakowski, który pracował na PKP jako ślusarz, informacje przekazywał Broniszowi, a ten następnie informował szefa oddziału II Karola Sęka. Spotkania z informatorami najczęściej odbywały się w miejscach publicznych: parku, ulicy, miejscach targowych. Latem spotkania z informatorami odbywały się nad rzeką Muchawką³³.

Istotną rolę odgrywał wywiad więzienny. Duże zasługi dla organizacji w siedleckim więzieniu położył ks. Michał W. Pióro, który organizował siatkę wywiadowczą. Współpracował z ks. Marianem Myrchą – kapłanem AK, naczelnikiem więzienia kpt. Apolinarym Świdorskim i funkcjonariuszem służby więziennej Marianem Chmielewskim „Miły”³⁴.

Do oddziałów NSZ przez cały okres działalności konspiracyjnej należało wiele osób, które dopiero tu musiano szkolić i wdrażać do pracy o charakterze wojskowym. Na terenie Siedlec szkolenie wojskowe odbywało się przy ul. Sienkiewicza 26. Szkolenie było zorganizowane dla członków NSZ z Siedlec. Zajęcia odbywały się w grupach liczących 5 osób, raz tygodniu, w tym punkcie trwały do wiosny 1944 r. brali w nim udział żołnierze z oddziału „Sępa” m. in. Zygmunt Goławski, Janusz Suprański, Witold Posiadała „Bem”³⁵.

³¹ J. Pawlak, *Nie walczyli dla sławy i krzyży. Ośrodek I ZWZ-AK Siedlce „Sówka” 1939-1944*, Warszawa 1996, s. 70.

³² W. Charczuk, *Formacje zbrojne...*, s. 102-103.

³³ Tamże, s. 110-112; Oświadczenie Henryka Matlakowskiego, zb. Z. G.

³⁴ L. Kuśmierczyk, L. Meresta, dz. cyt., s. 60.

³⁵ W. Posiadała – relacja, zbiory Z. G.; W. Charczuk, *Formacje zbrojne...*, s. 122.

Prowadzono również szkolenie sanitarne dla dziewcząt z Komendy Powiatowej NSZ Siedlce. Zajęcia odbywały się w szpitalu miejskim pod nadzorem dr Edwarda Howorko „Mag” i studenta IV roku medycyny Stanisława Brokmana „Zimny”. Szefową kursów sanitarnych była Jadwiga Jacennik „Dagny”, członkini Armii Krajowej, która również organizowała szkolenie sanitarne dla kobiet z NSZ³⁶. Celem szkolenia i kursów było przygotowanie żołnierzy i sanitariuszek do bieżącej walki zbrojnej i na wypadek powstania powszechnego.

Działalność zbrojna

Żołnierze Komendy Powiatowej NSZ Siedlce nie uczestniczyli w akcjach dywersyjno-sabotażowych w takim natężeniu jak żołnierze AK. Wynikało to z założeń ideologicznych i politycznych NSZ. Działalność w początkowym okresie była wymierzona w instytucje finansowe okupanta w celu zdobycia funduszy na zakup broni i na cele organizacji. 2 lipca 1943 r. patrol w składzie Zdzisław Jabłoński „Marcel”, Stanisław Markiewicz „Goły” przeprowadził akcję na samochód niemiecki przewożący pieniądze. Akcją dowodził Marian Krasuski. W trakcie akcji zdobyto 10 tys. zł, które przekazano na zakup broni i maszyny do pisania³⁷.

Kolejną akcję przeprowadził oddział AS w dniu 7 listopada 1943 r. pod dowództwem Stefana Kosobudzkiego „Sęka” na Urząd Skarbowy w Siedlcach. W akcji udział wzięli: Leon Żórawski „Rak”, Marian Dąbrowski, „Sęp” i „Przybysz” /NN/. Po zniszczeniu dokumentów i rekwizycji środków finansowych oddział wycofał się³⁸.

Jedną z najśłynniejszych akcji przeprowadzonych przez żołnierzy NSZ w Siedlcach, przypisywaną przez licznych autorów błędnie AK, była akcja w dniu 12 marca 1944 r., kiedy to grupa bojowa pod dowództwem sierż. Stefana Kosobudzkiego uwolniła z siedleckiego więzienia przy ul. Piłsudskiego oficerów sztabu XII KO NSZ „Podlasie” z Komentantem Okręgu ppłk. Stanisławem Miodońskim, którzy zostali aresztowani na odprawie w mieszkaniu Walentyny i Mieczysława Rossaków przy ul. 1 Maja w Siedlcach w dniu 7 marca 1944 r.³⁹.

³⁶ W. Księżopolski – relacja, zbiory Z. G.

³⁷ M. Krasuski, *Zarys...*, s.

³⁸ P. Kosobudzki, *Przez druty, kraty i kajdany. Wspomnienia partyzanta NSZ*, Wrocław 1997, s. 136.

³⁹ Szerzej patrz: A. Stolcman, *Uwolnienie z niemieckiego więzienia oficerów sztabu XII Komendy Okręgu NSZ w Siedlcach 12 marca 1944 r.*, [w:] *Narodowe Siły Zbrojne na Podlasiu w walce z systemem komunistycznym w latach 1944-1952*, red. M. Bechta, L. Żebrowski, Siedlce 1998, t. II, s. 39; J. Wojtkowski, *Akcja na siedleckie więzienie w dniu 12 III 1944 r.* – relacja zbiory Autora; Z. Klem, *Uwolnienie więźniów w Siedlcach w dniu 12 III 1944 r.* – relacja zbiory Autora; Archiwum Akt Nowych O VI, 202/III- 29, k. 129; Archiwum

Prowadzono także akcje sabotażowe, m. in. grupa NSZ wykonała akcje zbrojną na kasę magazynów Spółdzielni „Rolnik” przy ul. 3 maja w Siedlcach. Po zerwaniu przewodów telefonicznych i zabranii gotówki z kasy, oddział AS wycofał się bez strat własnych⁴⁰. Na koncie siedleckich żołnierzy NSZ znalazła się akcja likwidacyjna, co prawda przez przypadek Sturmbahnführera SS Alberta Fabisza – komisarza Zarządu Miejskiego w Siedlcach, który zasłynął jako bezwzględny człowiek. Albert Fabisz kierował likwidacją siedleckiego getta 23 sierpnia 1942 r.⁴¹. Akcji dokonali 4 lipca 1944 r. żołnierze NSZ Władysław Sidorowicz „Soka” i Jan Śláz „Dąb – 86”. Otóż przejeżdżając samochodem Fabisz z sekretarką Wagnerową zauważył stojących dwóch młodych mężczyzn, kazał się zatrzymać kierowcy Stanisławowi Horze⁴² (członek straży pożarnej w Siedlcach i jednocześnie kierowca Fabisza) – nota bene syn Komendanta Miejskiej Straży Pożarnej w Siedlcach Marcina Hory. Nie wysiadając z auta, kazał młodym ludziom pokazać Kenkarty. Do auta zbliżył się Jan Śláz, który zamiast Kenkarty wyciągnął z kieszeni pistolet i oddał celny strzał. Śmiertelnie ранego Fabisza, kierowca zawiózł do niemieckiego szpitala mieszczącego się w gmachu dawnej Dyrekcji Lasów Państwowych na Nowych Siedlcach przy ul. Poniatowskiego, gdzie zmarł. W odwet za śmierć Fabisza ukraiński batalion SS Galizien i żandarmeria przy ul. Świętojańskiej rozstrzelali 37 osób⁴³.

Żołnierze siedleckich patroli NSZ dokonywali również akcji rozbrojenowych na niemieckich żołnierzach. Na początku lipca 1944 r. dwaj żołnierze z patrolu NSZ Tadeusz Bańkowski i Łuniewski na ul. Cmentarnej dokonali akcji rozbrojenia niemieckiego podoficera lotnictwa, odbierając pistolet Parabellum⁴⁴.

Tuż przed zajęciem Siedlec przez ACz w lipcu 1944 r. doszło w XII KO NSZ do rozłamu. 2 lipca 1944 r. powstała nowa Komenda NSZ-AK. Komendantem Powiatowym Siedlce został kpt. Leon Klencner, a szefem oddziału I został ppor. „Fabian Kamień” (NN)⁴⁵.

Państwowe w Lublinie, materiały do III Okręgu NSZ, t. 47, k. 70; W. Charczuk, *Akcja Narodowych Sił Zbrojnych na więzienie w Siedlcach 12 marca 1944 roku*, „Szkice Podlaskie”, Siedlce 2000, z. 8, s. 167-173.

⁴⁰ J. Pawlak, dz. cyt., s. 32.

⁴¹ A. Dąbrowska, *Przyczynek do dziejów Żydów w Siedlcach w latach okupacji hitlerowskiej. Nieznany pamiętnik z lat II wojny światowej*, „Szkice Podlaskie”, Siedlce 2001, z. 9, s. 233.

⁴² Szerzej patrz: A. Celiński, R. Dmowski, *Zarys dziejów ochrony przeciwpożarowej w mieście Siedlce*, Siedlce 2007, s. 83-87.

⁴³ J. Pawlak, *Śmierć komisarza Fabisza cz. II*, „Tygodnik Siedlecki” nr 10 z 5 III 1995 r.

⁴⁴ Oświadczenie T. Bańkowskiego, sierpień 1998, zbiory wł. Z. G.

⁴⁵ Oświadczenie Szczepana Piszczek, WUBP Warszawa, dnia 12 V 1952 r., Archiwum Głównej Komisji Badań Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej, sygn. SWWW 627, (obecnie materiały IPN).

W walce o wyzwolenie powiatu siedleckiego i miasta Siedlce wzięły oddziały NSZ. Na terenie KP Siedlce w lipcu 1944 r. zostały sformowane 3 kompanie piechoty w sile 150 żołnierzy⁴⁶. W bezpośredniej walce o Siedlce wzięła udział drużyna NSZ por. Jerzego Wojtkowskiego „Drzazga” w sile 7 żołnierzy uzbrojona w rkm, która walczyła w plutonie dywersyjnym Miecza i Pługa pod dowództwem ppor. Mieczysława Hoffmana „Topór”⁴⁷.

Grupą żołnierzy NSZ w walce o Siedlce w plutonie „Topora” dowodził Józef Pogonowski „Sęp”⁴⁸. W trakcie bezpośrednich walk o Siedlce 28 lipca 1944 r. zginęła łączniczka NSZ na ul. Starowiejskiej Barbara Iwanowska „Szara”, która w trakcie ewakuacji mieszkańców z płonącego budynku przy ulicy Starowiejskiej została postrzelona przez żołnierza z formacji RONA⁴⁹, ranna, spłonęła w palącym się budynku⁵⁰.

W północnej części powiatu siedleckiego udział wzięły w walkach 2 plutony NSZ. Pierwszy pod dowództwem Władysława Wyczółkowskiego „Sęp” w składzie: Opało, Zygmunt Goławski, Szczuka, Grzegorzewski, Henryk Kamiński, Józef Długołęcki „Orzeł”, Adam Trochmiak, Jan Szymański, Szczerbaciuk i inni. Drugi pluton tworzyli: Karpiniuk, Casteli, Tadeusz Paff, Domański, Fałdowski, Westele i inni⁵¹.

W ostatnich dniach walki o Siedlce plutony NSZ pod dowództwem „Sępa” i Walczaka wzięły udział w walkach wokół Pruszyzna, Stoku Lackiego, Krzymosz, wykonując akcje na wycofujące się jednostki niemieckie i węgierskie⁵².

Reasumując Obóz Narodowy odegrał istotną rolę w Siedlcach. Po wyzwoleniu Siedlec starostą został Delegat Powiatowy Zygmunt

⁴⁶ W. Charczuk, *Formacje zbrojne...*, s. 143.

⁴⁷ Tamże, s. 143.

⁴⁸ P. Matusak, *9 Dywizja Piechoty Armii Krajowej*, [w:] E. Kospath-Pawłowski, S. Maksimiec, B. Martowicz, P. Matusak, G. Nowik, D. Radziwiłłowicz, *9 Dywizja Piechoty w dziejach oręża polskiego*, Pruszków 1995, s. 124.

⁴⁹ RONA (Russkaja Oswoboditel'naja Narodnaja Armia) powstała w 1942 r. w mieście Łokot, w obszarze tyłowym Grupy Armii „Środek”. Należała do większych formacji kolaborujących z III Rzeszą. Dowódcą RONA był Bronisław Kamiński, który w latach 30 popadł w konflikt z NKWD. W lipcu 1935 r. został aresztowany i skazany na 10 lat obozu. W 1940 r. Kamiński osiedlił się w mieście Łokot w obwodzie briańskim, gdzie pracował jako inżynier w gorzelnii. Po zajęciu Łoktia przez armię niemiecką w 1941 r. Kamiński zaczął tworzyć własne wojsko – przyp. W. Ch.

⁵⁰ P. Kosobudzki, *Partyzancka działalność NSZ na Podlasiu*, [w:] *Narodowe Siły Zbrojne na Podlasiu*, red. M. Bechta, L. Żebrowski, t. I, Siedlce 1997, s. 122.

⁵¹ Z. Goławski, - relacja ustna udzielona Autorowi w dniu 27 X 1998 r.

⁵² I. Juszczuk, *Odinadcatyj tankowij korpus w bojach za rodinu*, Moskwa 1962, s. 79; Sprawozdanie operacyjne Grupy Armii „Środek” z 28 VII 1944 r., Materiały i Dokumenty Wojskowego Instytutu Historycznego (obecnie zbiory Wojskowego Biura Badań Historycznych), t. 312, rol. 247, kl. 7802698.

Chrzanowski, mianowany 1 sierpnia 1944 r. zastępcą wojewody warszawskiego. 12 października 1944 r. został zaproszony do dowództwa radzieckiego z propozycją współpracy. Po odmówieniu współpracy, Zygmunt Chrzanowski „Lisiecki” został aresztowany przez NKWD. W styczniu lub lutym 1945 r. został osądzony i skazany na karę śmierci w Kutnie przez Sąd Wojenny NKWD na podstawie Kodeksu Karnego RFSRS z 1926. Po ogłoszeniu wyroku Z. Chrzanowskiego wyprowadzono i dalsze jego losy są nieznane. Zmarł na terenie ZSRR⁵³.

Po aresztowaniu Z. Chrzanowskiego, struktury konspiracyjne pionu politycznego Stronnictwa Narodowego w Siedlcach już pod okupacją sowiecką od sierpnia 1944 r. organizował nauczyciel Gimnazjum Męskiego im. hetm. S. Żółkiewskiego w Siedlcach Bernard Bucholc, natomiast pion wojskowy w postaci grup i oddziałów Pogotowia Akcji Specjalnej na terenie Siedlec do dalszej walki z komunistami tworzył Stanisław Okniński, który podlegał dowództwu Komendy Ziem Wschodnich w Lublinie.

---

⁵³ Szerzej patrz biogram Zygmunta Chrzanowskiego oprac. W. Charczuk w: *Słownik biograficzny południowego Podlasia i wschodniego Mazowsza*, red. A. Kołodziejczyk, t. I, Siedlce 2008 (w druku); P. Matusak, dz. cyt., [w:] *Siedlce 1448-1995...*, s. 156.